

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра
з теми: **ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК У
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Виконала: студентка 2 курсу магістратури,
PO1-M18 групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Покинборода Альона Юріївна
Керівник: Олинець Т. В.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії
та методик початкової освіти

Рецензент: Дутко О. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та
управління навчальним закладом

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	9
1.1. Сутність комунікативно-мовленнєвих умінь учнів	9
1.2. Особливості комунікативно-мовленнєвої діяльності учнів початкової школи	21
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ І НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	37
2.1. Формування та розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь у контексті сучасної методики на уроках рідної мови в 4 класі.....	37
2.2. Перевірка ефективності формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів	52
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мовна освіта в Україні передбачає удосконалення технології навчального процесу, наближення до вимог сучасного суспільства, що потребує високоосвічених, інтелектуально розвинених громадян, які вільно можуть спілкуватися між собою, утверджуючи статус української мови як рідної і державної. Досягти цього сучасна школа може за умов підвищення рівня навчання мови, розв'язання методичних проблем, пошуків нових підходів до навчання мови в школах усіх типів. Це чітко відзначено в Законі про освіту в Україні, концепціях мовної освіти і Державному стандарті базової і повної середньої освіти. Основи цих знань закладаються у початковій школі.

Державним стандартом початкової загальної освіти передбачено, що освітня галузь „Мова і література” покликана забезпечити опанування молодшими школярами української мови як засобу спілкування й пізнання, прилучення до скарбниць духовності й культури, виховання громадянськості, патріотизму, національної самосвідомості.

Метою навчання української мови в початковій школі є формування комунікативної компетенції учнів, що означає не тільки засвоєння знань мовної системи, вироблення умінь і навичок, але й формування в них свідомого ставлення до рідної мови, прагнення до спілкування українською мовою в різних життєвих ситуаціях. У мовленнєвій діяльності розрізняють мовну компетенцію і мовленнєву, яка охоплює лексичну, фонетичну, граматичну, діалогічну компетенції. Мовленнєва компетенція виявляється у виробленні вмінь користуватись усною і писемною мовою, багатством її засобів виразності у залежності від цілей та задач висловлювання і сфери суспільного життя.

Розвиток зв'язного мовлення – провідний принцип навчання рідної мови в початкових класах. Він охоплює всі сторони мовленнєвої діяльності учнів. Програмою передбачається набуття учнями елементарних знань про мовлення: усне і писемне, діалогічне і монологічне; про особливості

висловлювань, обумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Ці напрями роботи з розвитку мовлення становлять основу для формування у молодших школярів мовленнєвої компетентності.

Нині перед вчителем початкових класів стоїть нелегке завдання – не тільки забезпечити опанування учнями лінгвістичною теорією і формувати мовленнєві та комунікативні уміння, а й цілеспрямовано збагачувати інтелект школярів, задовольняти їхні естетичні потреби, розширювати знання про навколишній світ, історію, культуру, суспільства, моральні й етичні принципи життя тощо.

Як стверджує О. Л. Калмикова, формування комунікативно-мовленнєвих умінь – одна з основних проблем сучасної методики навчання мови, оскільки „відсутність належної кореляції між теоретичними знаннями і практичними мовленнєвими вміннями позначається на кількісних і якісних характеристиках мовлення, породжує різного типу мовленнєві помилки й недоліки”. З метою запобігання їм, окрім опанування теорії мови, „школярів необхідно вчити орієнтуватися в конкретній мовленнєвій ситуації, відповідно до цього добирати зміст та мовні засоби для вираження думки, володіти правилами мовленнєвої поведінки в різних умовах спілкування” [26, с. 7].

На взаємозв'язку шкільної мовної освіти з реальними потребами життя наголошували педагоги і лінгвісти XIX століття М. Ф. Бунаков, Ф. І. Буслаєв, І. І. Срезневський, К. Д. Ушинський, П. Ф. Фортунатов, В. П. Шереметьєвський та ін. За перебудову шкільного курсу мови, ураховуючи комунікативно-діяльнісний підхід до її вивчення, виступають сучасні вітчизняні й зарубіжні вчені-методисти О. М. Біляєв, Д. М. Богоявленський, М. С. Вашуленко, В. І. Капінос, О. Ю. Купалова, Т. О. Ладиженська, А. К. Маркова, В. Я. Мельничайко, Л. М. Симоненкова, Л. В. Скуратівський, А. Є. Супрун, О. В. Текучов, Л. П. Федоренко та ін.

На комунікативну спрямованість уроків рідної мови й мовлення вказують А. Й. Багмут, Л. О. Варзацька, Н. А. Гац, В. Т. Горбачук, Д. М.

Кравчук, Т. Ф. Потоцька, Т. Г. Рамзаєва, М. В. Сокирко, Г. О. Фомічова, О. Н. Хорошковська, Г. Т. Шелехова та ін.

В центрі наукових досліджень (А. П. Каніщенко, Н. І. Лазаренко, Т. М. Сокольницька, Л. Б. Попова, І. Л. Холковська, І. О. Шаповалова та ін.) знаходяться переважно повнозначні частини мови. Також „у мовленні школярів активно вживаються службові слова: прийменники, сполучники, частки, виражаючи різноманітні відношення між предметами, надаючи висловлюванням відповідних виражально-експресивних відтінків”.

Розвиток зв'язного мовлення – провідний принцип навчання рідної мови в початкових класах. Він охоплює всі сторони мовленнєвої діяльності учнів. Програмою передбачається набуття учнями елементарних знань про мовлення: усне і писемне, діалогічне і монологічне; про особливості висловлювань, обумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Ці напрями роботи з розвитку мовлення становлять основу для формування у молодших школярів мовленнєвої компетентності.

Нині перед вчителем початкових класів стоїть нелегке завдання – не тільки забезпечити опанування учнями лінгвістичною теорією і формувати мовленнєві та комунікативні уміння, а й цілеспрямовано збагачувати інтелект школярів, задовольняти їхні естетичні потреби, розширювати знання про навколишній світ, історію, культуру, суспільства, моральні й етичні принципи життя тощо.

Недостатня науково-методична розробленість проблеми розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів визначили актуальність проблеми та вибір теми дипломної роботи „**Формування комунікативних умінь та навичок у молодших школярів на уроках української мови**”.

Об'єктом дослідження є процес формування мовленнєвих умінь молодших школярів у курсі початкового вивчення рідної мови.

Предметом дослідження є методичне забезпечення формування комунікативних умінь і навичок молодших школярів.

Мета дослідження полягає у створенні обґрунтованої методики удосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь, спрямованої на забезпечення якісних характеристик мовлення, та її експериментальній перевірці.

Гіпотеза дослідження. Комунікативні ознаки мовлення молодших школярів, його граматична правильність, структура, синтаксичний лад як окремих речень, так і зв'язних висловлювань покращиться в результаті цілеспрямованої роботи за умов:

а) педагогічно організованого і відповідно мотивованого засвоєння учнями елементарних теоретичних відомостей про мову і мовлення;

б) цілеспрямованого застосування спеціально розробленої системи роботи з розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь, яка ґрунтується на лінгвістичних, дидактичних та психологічних засадах.

Мета й гіпотеза дослідження потребували розв'язання таких **завдань**:

1) з'ясувати ступінь розробки досліджуваної проблеми в лінгво-методичній та психолого-педагогічній літературі;

2) дослідити стан формування в учнів комунікативно-мовленнєвих умінь у практиці шкільного навчання;

3) обґрунтувати психолого-педагогічні та методичні умови формування у молодших школярів комунікативно-мовленнєвих умінь;

4) розробити експериментальну методику розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь учнів початкових класів та перевірити її ефективність.

Організація дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі Кодимської загально-освітньої школи I-III ступенів Одеської області. У ньому брали участь учні 4 (29 учнів, основна група) та 4 (27 учнів, контрольна група) класів.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань були використані такі методи дослідження: теоретичні (аналіз та узагальнення літературних джерел та вивчення спеціальної літератури); емпіричні (спостереження за навчально-виховним процесом, бесіди з учителями й

учнями, анкетування учнів, вивчення результатів рівня сформованості комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів, педагогічний експеримент); статистичні (метод математичної статистики).

Наукова новизна дослідження визначається теоретичною обґрунтованістю, дидактичною доцільністю та експериментальною доведеністю можливості курсу рідної мови у формуванні комунікативно-мовленнєвих умінь. Зокрема, уточнено і конкретизовано зміст комунікативно-мовленнєвих умінь; відібрано оптимальні методи і прийоми формування комунікативно-мовленнєвих умінь; розроблено методику розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів з опорою на теорію мовленнєвої діяльності.

Практичне значення дослідження полягає у виявленні ефективних методів і прийомів, які сприяють формуванню вмінь правильно й доречно вживати частини мови в процесі спілкування, створенні системи роботи, спрямованої на вироблення цих умінь, у розробці конкретних рекомендацій для вчителів початкових класів. Одержані результати можуть бути використані в практиці викладання мови в школі, при створенні нових навчально-методичних комплексів з рідної мови для початкових класів.

Апробація роботи. Основні положення і результати представлено на: науковій конференції студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, 2019) із доповідями „Формування комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок молодших школярів на уроках української мови” та „Особливості комунікативно-мовленнєвої діяльності учнів початкової школи”; III Всеукраїнській науково-практичній конференції „Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії” (Кам'янець-Подільський, 23-24 жовтня 2019 р.) із доповіддю „Формування комунікативно-мовленнєвих умінь у контексті сучасної методики на уроках української мови у початковій школі”; Всеукраїнській інтернет-конференції „Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи” (Кам'янець-

Подільський, 24-25 жовтня 2019 р.) із доповіддю „Дидактичні вправи як ефективний засіб розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів” та обговорено на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти (2018-2019 н. р.) Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (80 позицій) та додатків. Загальний обсяг роботи – 94 с.

ВИСНОВОК

Комунікативно-мовленнєвими вміннями є вміння керувати мовленнєвою діяльністю у процесі розв'язання різноманітних комунікативних завдань. Комунікативно-мовленнєве вміння має творчий характер, адже умови спілкування ніколи не повторюються повністю, кожного разу потрібно заново добирати необхідні мовні засоби і мовленнєві навички. Комунікативно-мовленнєва діяльність включає процеси цілеспрямованого й різнобічного використання дітьми мовлення в міжособистісних контактах із дорослими й однолітками (діалогічне мовленнєве спілкування), продукування власних мовних текстів (монологічне мовлення), процеси сприймання – розуміння – передавання змісту мовних текстів (зв'язного мовлення тих, хто оточує, художніх творів, пізнавальних розповідей під час безпосереднього контакту й опосередкованого – через засоби інформації), які відбуваються в контексті особливостей становлення комунікативної діяльності дітей. Рівень комунікативних умінь і навичок не завжди виправдовує ті зусилля, що витрачаються на їхнє оволодіння. Це пояснюється тим, що процесу навчання на уроках не завжди властива чітка комунікативна спрямованість, незважаючи на те, що процес формування комунікативних умінь і навичок передбачений програмою для середніх загальноосвітніх шкіл. Завданнями вчителя з формування комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок учнів є: а) забезпечити мовленнєве середовище для учнів: сприймання мови дорослих, слухання радіо та ін.; б) забезпечити створення мовленнєвих ситуацій, мовленнєвої практики для учнів; в) забезпечити правильне засвоєння учнями достатнього лексичного запасу, синтаксичних конструкцій, логічних зв'язків, активізувати вживання слів, утворення форм, побудову конструкцій, забезпечити формування конкретних умінь в області розвитку мовлення; г) вести постійну спеціальну роботу з розвитку мовлення, пов'язуючи її з матеріалом, що на них вивчається. Уміння будувати різні типи речень є основою комунікативних умінь і навичок учнів. Речення передає думку учня, в ньому реалізується вміння вибрати точне слово, утворити потрібну форму,

скласти словосполучення. У формуванні комунікативно-мовленнєвих умінь учнів можна виділити кілька етапів: 1) попереднє ознайомлення з метою дії, створення необхідної мотивації; 2) складання схеми передбачуваних дій; 3) виконання дій у матеріальному чи матеріалізованому вигляді; 4) формування дії як зовнішньо-мовленнєвої; 5) виконання дій подумки. Важливо зазначити, що комунікативні вміння мають відповідати основним комунікативним ознакам мовлення: правильності, чистоті, точності, логічності, виразності, доступності, доцільності. Учитель, який прагне добре організувати роботу над розвитком мовлення учнів, повинен бути обізнаний не лише з найновішими досягненнями психолінгвістики, зокрема психології усного мовлення, вікової та педагогічної психології, ораторського мистецтва, педагогіки і, звичайно, з лінгвістики тексту. Стратегія модернізації освіти передбачає поліпшення якості освіти. Одним зі шляхів оновлення змісту освіти є впровадження компетентного підходу до організації навчального процесу на уроках української мови. Основна засада компетентно спрямованої освіти полягає в реалізації принципу „навчатись діючи”. Необхідно чітко усвідомити, що у загальноосвітній школі у предмета „Мова” додалася ще одна роль – забезпечувати реалізацію компетентностей (учень має здобути не просто знання, вміння й навички, а й на досвіді, цінностях, нахилах). Якщо раніше робилася ставка на здобуття знань, нині – на вміння оперувати здобутими знаннями, використовувати їх на різних рівнях власного життя.

Проблема формування комунікативно-мовленнєвих умінь та навичок завжди була і є однією з найважливіших у системі початкового навчання. Вироблення в учнів навичок практичного володіння рідною (українською) мовою, вміння правильно будувати висловлювання – основне завдання, яке постає перед школою. Комунікативно-мовленнєві вміння – це „здатність мовця забезпечити правильне застосування словесних і невербальних засобів з метою ефективної взаємодії з учасниками акту спілкування”. Також вченими визначено перелік комунікативно-мовленнєвих умінь, якими повинні оволодіти молодші школярі: 1) уміння ставити запитання, висловлюючи

подив, сумнів, уточнення, здогадку, передбачення; 2) уміння констатувати, виражаючи погодження, підтвердження, судження, наслідок, посилення, обіцянку; 3) уміння заперечувати, висловлюючи відмову, заперечення, непогодження; 4) уміння спонукати до дії, висловлюючи прохання, запрошення, наказ, пропозицію, побажання. Необхідність навчати дітей зв'язно висловлювати свої думки викликала до життя термін „зв'язне мовлення”, який закріпився у методиці викладання мов у початкових класах. У практиці початкової школи терміном „зв'язне мовлення” називають розділ методичної науки, який ставить своїм завданням навчати дітей розуміти і будувати висловлювання з огляду на мету, умови спілкування, дотримуючись норм літературної мови. Застосування терміну „зв'язне мовлення” виправдовується тим, що воно актуалізує потребу навчати школярів зв'язно висловлювати думки. Усі ці складні завдання дитина розв'язує неодноразово і не однаково успішно. Діти засвоюють мову двома шляхами: в повсякденному, природному спілкуванні з навколишніми дорослими і в процесі спеціально організованого педагогами й батьками навчання. Мовна діяльність дітей особливо бурхливо розвивається в період їх навчання в школі. Звертання вчителя до класу, роз'яснення, вказівки, зауваження, запитання, поправки – усе це передано в мові. Відповідно до вимог програми в учнів початкових класів мають сформуватися деякі уявлення про мову і мовлення: 1) мова є найважливішим засобом спілкування між людьми; 2) найважливішими одиницями мови є звуки, слова, сполучення слів, речення, текст; кожна з них має своє призначення: із звуків утворюються слова, із слів – словосполучення і речення, із речень – зв'язні висловлювання; 3) мова пов'язана з мисленням (за допомогою речень висловлюються думки); 4) українська мова – мова українського народу; 5) знання з мови застосовуються у практичному мовленні; щоб оволодіти мовленням, потрібно знати слова і вміти поєднувати їх; 6) є дві форми мовлення – усна й писемна; 7) усне мовлення має допоміжні засоби вираження: інтонацію, міміку, жести; своєрідними допоміжними засобами спілкування є зорові умовні знаки і звукові сигнали. Під час

оволодіння грамотою учні дізнаються, що є дві форми мовлення – усна й писемна. У 2-4 класах засвоюють найважливіші ознаки усного і писемного мовлення. Вчитель роз'яснює, що усна форма мовлення призначена для безпосереднього спілкування того, хто говорить, з тим, хто слухає. У процесі обміну думками співбесідники міняються ролями: той, хто говорить, стає слухачем, і навпаки. Допомагає порозумітись і ситуація мовлення. При усному спілкуванні можна використати інтонацію, міміку, жести, повторити нечітко вимовлене слово, перебудувати фразу, уточнити іншими словами, якщо цього потребує співрозмовник. Якщо усним мовленням діти практично оволодівають ще у дошкільний період, то писемне мовлення формується тільки в результаті навчання. Вимоги, які ставляться до писемного мовлення, діти усвідомлюють поступово. Вже у 2-4 класах учні засвоюють, що писемна форма мовлення на відміну від усної не має допоміжних засобів вираження. Усі відтінки змісту необхідно передавати словами. Тому вона складніша. На спеціально відведених уроках у кожному з початкових класів діти засвоюють найважливіші вимоги культури мовлення й етики мовного спілкування.

Формування комунікативно-мовленневих умінь – одна з основних проблем сучасної методики навчання мови. З метою запобігання їм, окрім опанування теорії мови, школярів необхідно вчити орієнтуватися в конкретній мовленнєвій ситуації, відповідно до цього добирати зміст та мовні засоби для вираження думки, володіти правилами мовленнєвої поведінки в різних умовах спілкування. Уроки української мови надають великі можливості для ознайомлення учнів з найважливішими правилами усного та писемного мовлення і спілкування. Мовленнєвій діяльності на уроці рідної мови вчитель повинен відводити більше половини часу, вміло поєднуючи розвиток мовних, мовленневих та комунікативних умінь учнів. Мовні уміння необхідно спрямовувати на формування базових понять, засвоєння норм літературної вимови, оволодіння опорними вміннями логічного мислення. Мовленнєві уміння включають удосконалення звуковимови і культури мовлення, роботу над збагаченням, уточненням і активізацією словника, опанування

граматичного ладу мовлення. Комунікативні – забезпечують розвиток власне мовленнєвих умінь: орієнтацію в умовах, змісті висловлювання, формі його викладу; групування зібраного матеріалу, визначення послідовності частин тексту, виділення слів, важливих для висловлювань; удосконалення власного тексту. Комунікативно-мовленнєві вміння необхідні для ефективного здійснення мовленнєвої діяльності в умовах міжособистісної взаємодії, тобто в різних ситуаціях спілкування: з різною метою, в різних умовах, з різними співрозмовниками (знайомими, незнайомими; за віком: старшими, молодшими; за соціальною роллю: хтось із рідних, учитель, однокласник, друг і т.д.). Основою комунікативно-мовленнєвих умінь є частково мовленнєві вміння (звуковимовні, орфоепічні, лексичні, граматичні) та загальномовленнєві (уміння слухати-розуміти, говорити, читати, писати). Уроки розвитку зв'язного мовлення, на яких формуються уміння складати тексти різних типів, стилів і жанрів мовлення, належать до комунікативного компонента нового змісту навчання. Тобто цей тип уроків має на меті формувати не тільки мовленнєві, а й комунікативні уміння. Різниця між комунікативними і мовленнєвими уміннями, на думку більшості методистів, полягає лише в тому, що перші враховують при створенні висловлювань ситуацію спілкування, відповідно до якої визначається стиль, вибираються мовні засоби для реалізації авторського задуму. Слід широко використовувати на уроці дібраний учителем додатковий матеріал, з яким учні не можуть заздалегідь ознайомитися, прочитавши його у підручнику. Це стосується такої, наприклад, роботи: послухати (чи прочитати мовчки) групу слів, чи словосполучень, чи кілька речень і пояснити значення, певним чином згрупувати матеріал, зіставити з малюнком тощо. Цілком незнайомим для дітей має бути і той текст, за яким передбачається виконання інструкції, що міститься в ньому, тестова перевірка розуміння прослуханого чи прочитаного та ін. Розвитку мислення під час читання сприяє і вміння бачити складові частини змісту тексту, усвідомлювати, з яких підтем він складається. У

підручнику регулярно пропонуються завдання знайти у тексті певні частини (у тому числі, за даним планом), самостійно поділити текст на частини та ін. Вкрай необхідною є робота, спрямована на розвиток в учнів уміння ставити запитання до тексту, щоб краще зрозуміти його. У цілому слід поєднувати роботу над усними та письмовими переказами й творами, які виголошують (пишуть) за чітко визначеними правилами, звичайно, передбачають розгорнуту підготовчу діяльність, – з невимушеними, непідготовленими усними та письмовими висловлюваннями, що наближають навчання до життя, розвивають спонтанне мовлення, необхідне у реальних життєвих ситуаціях. Спеціальної уваги надається розвитку діалогічного мовлення. Крім регулярного застосування завдань, що пропонують обговорити з однокласниками ту чи іншу проблему, доцільно використовувати матеріали, які пояснюють особливості діалогічного мовлення, пропонують мовний матеріал для складання реплік діалогу, пропонують узагальнений зміст можливого діалогу, обговорюють з учнями правила спілкування. Помітне місце у навчанні займає формування знань з мови та мовних умінь. У підручнику для 4 класу, згідно з програмою, представлено роботу за розділами „Текст, речення”, „Звуки, букви, склад, наголос”, „Лексичне значення слова”, „Будова слова” (хоча назви розділів у підручнику відсутні). Важливим аспектом роботи є розвиток правописних умінь учнів.

Експериментальної базою дослідження стала Зеленська ЗОШ I-II ступенів Буцацького району Тернопільської області. Педагогічним експериментом було охоплено 56 учнів 4-х класів. Дослідження проводилося поетапно упродовж 2018-2019 рр. Мета першого етапу полягала в опрацюванні й аналізі наукової літератури з досліджуваної проблеми, узагальненні досвіду роботи вчителів початкових класів. На другому етапі на основі даних констатуючих зрізів було розроблено експериментальні матеріали для організації та проведення дослідного навчання, здійснено їх апробацію і корекцію. На цьому етапі було проведено формуючий, контрольний та порівняльний експерименти зі сталою групою школярів.

Третій етап було присвячено якісному й кількісному аналізу, обробці й узагальненню здобутих у ході експериментально-дослідного навчання результатів, визначенню ефективності експериментальної методики. Згідно із завданням експерименту, визначено перелік комунікативно-мовленнєвих умінь, якими повинні оволодіти молодші школярі (уміння ставити запитання, стверджувати, уміння заперечувати, уміння спонукати до дії).

Для визначення рівнів сформованості комунікативних умінь нами було розроблено модифіковану методику мовленнєвого розвитку молодших школярів. Контрольні завдання дали змогу визначити реальний стан означених умінь. Зрізові завдання виконували 56 четвертокласників. Констатуючий зріз, проведений наприкінці навчального року в 4-х класах початкової школи, показав, що сформованість комунікативно-мовленнєвих умінь не відповідає програмним вимогам. Аналіз результатів констатуючих зрізів за критеріями і показниками дозволив виділити рівні розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів в аспекті досліджуваної проблеми: високий, середній і низький. Як видно з наведених даних, у цілому сформованість комунікативно-мовленнєвих умінь в учнів експериментального і контрольного класів майже однакова (відповідно 11 і 12%). Отже, на сучасному етапі початкової мовної освіти процес формування комунікативних умінь характеризується рядом недоліків, що зумовило потребу розробити ефективну експериментальну методику розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь.

Цілеспрямоване і планомірне використання у процесі експериментального навчання репродуктивних, оперативних і комунікативних методів і прийомів, а в межах цих методів спостереження, евристичної бесіди, розповіді, продукування комунікативно значущих конструкцій, редагування, навчально-тренувальних вправ тощо – дало змогу знайти оптимальні шляхи розв'язання проблеми розвитку в учнів початкових класів комунікативно-мовленнєвих умінь. Важливим елементом експериментальної методики навчання стали вправи. В основу

експериментальної методики навчання нами було покладено рецептивні, репродуктивні, продуктивні, творчі вправи, а з урахуванням вікових особливостей молодших школярів активно використовувалися лінгвістичні казки, ситуативні та ігрові мовні і мовленнєві вправи й завдання. З метою визначення ефективності експериментальної методики розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь наприкінці було проведено порівняльний експеримент, у якому брали участь учні експериментального і контрольного класів. Перевірка ефективності експериментальної методики показала, що в учнів експериментального класу значно вищий рівень комунікативно-мовленнєвих умінь. Їхнє мовлення характеризується змістовністю, логічністю, аргументованістю, свідомим, доречним і граматично правильним використанням слів, запас яких значно більший, ніж в учнів контрольного класу. Результати проведеної експериментальної роботи з розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь з опорою на відповідні лінгвістичні знання переконують, що запропонована система вправ і завдань є ефективною і забезпечує краще засвоєння програмового курсу рідної мови, зорієнтованого на удосконалення комунікативних характеристик мовлення. Позитивні результати, здобуті від експериментального навчання, свідчать про ефективність запропонованої методики та необхідність упровадження основних її положень у практику початкового навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемчук І. В. Особливості психолого-педагогічної корекції усного зв'язного мовлення дітей // Науковий часопис: Психол. науки. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2004. Вип. 2 (26). С. 165-170.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 2000. С. 28.
3. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. посібн. Львів : Світ, 2003. 432 с.
4. Бадер В. Г. Класифікація помилок у мовленні молодших школярів // Вища школа. 2009. №9. С. 53-55.
5. Бадер В. Г. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів // Педагогіка і психологія. 2008. №4. С. 31-36.
6. Барановська Л. В. До теоретичних засад формування культури мовлення // Педагогіка і психологія. 2007. №3. С. 33-37.
7. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
8. Безрукова І. М. Розвиток мовлення першокласників засобами малих пісенних і речетативних фольклорних форм // Вища школа. 2003. №6. С. 31.
9. Беляєв О. К. Культура мовлення вчителя-словесника // Дивослово. 2005. №1. С. 37-44.
10. Богуш А. М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах: навч. посібн. Київ : Вища школа, 2003. 327 с.
11. Варзацька Л. О. Активізація мовленнєвої діяльності учнів // Початкова школа. 2001. №2. С. 23-28.
12. Вашуленко М. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання // Початкова школа. 2001. №1. С. 11-14.
13. Гольдберг А. М. Особливості оволодіння учнями молодших класів лексику рідної мови. Київ : Нова школа, 2009. 160 с.
14. Граматика української мови у функціональному висвітленні / за ред. М. Степаненка. Полтава, 2000. 120 с.

15. Демидчик Г. Розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів засобами службових частин мови: автореф. дис. на здобуття ступеня канд.. пед..наук : спец. 13.00.02 „Теорія і методика навчання” / Г. Демидчик. Київ, 2001. 26 с.
16. Дерев'янка М. Л. Вивчення граматичного матеріалу як ефективний засіб удосконалення мовленнєвих умінь // Зміст і технології шкільної освіти: Матеріали звітної наукової конференції Інституту педагогіки АПН України. Ч. I. Київ : Педагогічна думка, 2005. С. 59-60.
17. Дика Н. Поняття культури мовлення учнів // Дивослово. 2002. №2. С. 50.
18. Дорошенко С. І. та ін. Методика викладання української мови: навч. посібн. Київ : Вища школа, 2002. 380 с.
19. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Харків: ОВС, 2002. 144 с.
20. Дорошенко С. І. Розвиток мовлення молодших школярів. Київ : Освіта, 2007. 124 с.
21. Дорошенко С. І. та ін. Методика викладання української мови: навч. посібн. Київ : Вища школа, 1992. 380 с.
22. Друзь З. В. Від уроку до уроку // Початкова школа. 2000. №4. С. 76-79.
23. Дудик П. Наголошування слів і культура мовлення // Дивослово. 2003. №4. С. 19.
24. Жовнір-Коструба С., Жовнір-Івасько Н., Жовнір О. Читання і розвиток мовлення // Початкова школа. 1998. №9. С. 14-15.
25. Іваніцька Г. М. Уроки розвитку зв'язного мовлення : посібн. для вчит. Київ : Вища школа, 2000. 224 с.
26. Калмикова Л. О. Психолінгвістичні і лінгвометодичні підходи до змісту мовленнєвих навичок і вмінь // Початкова школа. 2003. №5. С. 5-7.
27. Калмикова Л. О. Психолінгвістичні й лінгвометодичні підходи до змісту формування у першокласників мовленнєвих умінь і навичок міркувати // Початкова школа. 2000. №5. С. 5.

28. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти: навч. посібн. Київ : НМЦВО, 2003. 229 с.
29. Канакіна В. П. Особливості лексики молодших школярів // Початкова школа. 2007. №6. С. 72-77.
30. Коваль Г., Деркач Н., Наумчук М. Методика викладання української мови / Г. Коваль, Н. Деркач, М. Наумчук . Тернопіль : Астон, 2014. 287 с.
31. Коваль А. П. Культура ділового мовлення. К., 2002. 235 с.
32. Коваль А. П. Слово про слово. К.: Вища школа, 2006. 384 с.
33. Кошачевський С. С. Техніка мови. К., 2013. 223 с.
34. Кучерик О. Засоби естетичної виразності мови та їх вплив на учнів // Диво слово. 2008. №3. С. 13-15.
35. Ладиженська Т. А. Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів. Київ : Дивослово, 2005. 140 с.
36. Лобчук О. Усний переказ як засіб розвитку зв'язного мовлення // Початкова школа. 2002. №2. С. 23-28.
37. Лопатка Р. Т. Функціонально-комунікативний підхід у навчанні української мови // Рідні джерела. 2003. №1. С. 28-31.
38. Львов М. Р. Методика розвитку речи младших школьников. Київ : Дивослово, 2005. 456 с.
39. Мазур О. Психологічні аспекти розвитку мовлення учнів // Рідна школа. 2010. №11. С. 74.
40. Максимкіна І. В. Комплексні завдання для розвитку мовлення учнів 1-3 класів // Початкова школа. 2007. №2. С. 79-80.
41. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи: дис. доктора пед. 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова) / Лідія Іванівна Мамчур. Херсон : Херсонський державний університет, 2012. 318 с.
42. Мацько Л. І. Культура мови // Початкова школа. 2006. №5. С. 33.

43. Мельник О. Наукове проектування навчання мовлення // Педагогіка і психологія. 1997. №1. С. 71-79.
44. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. К. : Літера ЛТД, 2010. 364 с.
45. Методика викладання рідної мови в середніх навчальних закладах : підручник / за наук. ред. М. І. Пентилюк. Київ : Дивослово, 2000. 264 с.
46. Методика навчання української мови у початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2010. 364 с.
47. Мордань Л. Л. Стан сформованості комунікативного ядра в учнів початкових класів // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. збірн. / за наук. ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. Київ : Науковий світ, 2004. С. 182-185.
48. Морська Я. Ф. Українська мова: критерії оцінювання досягнень учнів. Тернопіль : Астон, 2001. 40 с.
49. Навчання і виховання учнів 1 класу : методичний посібник для вчителів / упор. Савченко О. Я. Київ : Початкова школа, 2002. 464 с.
50. Наумчук М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). Тернопіль : Астон, 2001. 215 с.
51. Олійник Т. виправлення недоліків мовлення в учнів перших класів // Питання філології. Тернопіль : ТДПУ, 2007. Вип. 1. С. 91-93.
52. Павлишин Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
53. Пазяк О. М., Кисіль Г. Т. Українська мова і культура мовлення : навчальний посібник. Київ : Вища школа. 2005. 239 с.
54. Пархоменко М. Методика роботи над словом, текстом на уроках читання // Початкова школа. 1997. №7. С. 44-48.
55. Пасмурна Р. О. Про особливості формування усного зв'язного мовлення у дітей початкової школи // VII Всеукраїнська конференція молодих науковців

- „Проблема особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень” : тези доповідей. Київ : Київський університет, 2005. 239 с.
56. Петрук О. М. До проблеми навчання української мови на функціонально-комунікативних засадах // Нова педагогічна думка. 2003. №3. С. 70-71.
57. Підлісна П. Р. Обґрунтування системи формування зв'язного монологічного мовлення в учнів 1-4 класів // Наук. часопис: Психол. науки. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. Серія 12. Вип. 1 (25). С. 3-8.
58. Пономарів О. Культура слова: мовно-стилістичні поради. Київ : Либідь, 2002. 240 с.
59. Пономарьова К. І. Компетентнісний підхід до перевірки усних видів мовленнєвої діяльності молодших школярів // Початкова школа, 2009. № 12. С. 6-14.
60. Програми середньої загальноосвітньої школи. 1-4 кл. Київ : Початкова школа, 2019. 346 с.
61. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ : Абрис, 2007. 358 с.
62. Савченко О.Я. Мета і результат уроку в контексті компетентнісного підходу // Початкова школа. 2015. №3. С.10-16.
63. Савченко О. Я. Порівняння у навчанні учнів початкових класів. Київ : Початкова школа, 2014. 135 с.
64. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ : Магістр. 2007. 255 с.
65. Сидор Е. Вправи для розвитку в учнів загальномовленнєвих, комунікативних і творчих умінь // Початкова школа. 2001. №6. С. 19-23.
66. Симоненко Т. Виховувати мовну культуру з дитинства // Початкова школа. 2000. №8. С. 44.
67. Синиця І. О. Культура усного мовлення учнів. Київ : Початкова школа, 2014. 197 с.
68. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / за наук. ред. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2003. 264 с.

69. Смірнова Л. Культура мовлення. Звертання. Слова ввічливості. // Розкажіть онуку. 2003. №13. С. 58.
70. Соловець Л. Робота над фразеологізмами ввічливості // Початкова школа. 2010. №4. С. 11.
71. Стаднік В. І. Культура мовлення: формування уявлення про культуру мовлення і культуру спілкування // Розкажіть онуку. 2003. №14-15. С. 33.
72. Старагіна З. П. Про мовний розвиток молодших школярів // Педагогіка і психологія. 2000. №1. С. 10-16.
73. Старагіна І., Чеснокова О. Особливості мовленнєвого розвитку дитини в системі розвивального навчання // Початкова школа. 2002. №3. С. 51-53.
74. Струганець Л. Теоретичні основи культури мови. Тернопіль : Астон, 2009. 197 с.
75. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 4 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 4. 484 с.
76. Тамрецький І. Мовленнєво-публіцистична культура учнів // Дивослово. 2009. №12. С. 14.
77. Ухіна Т. Б. Календарне планування навчального матеріалу : 1 клас. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 16 с.
78. Фролова В. Стимулювання креативності учнів засобами інтерактивних технологій // Початкове навчання та виховання. №31-32. 2014. С. 9-18.
79. Хорошковська О. Розвиток українського мовлення молодших школярів // Початкова школа. 1997. №8. С. 14-16.
80. Юкало В. Я. Культура мови : Навчальний посібник / за ред. Л. В. Струганець. Тернопіль : Укрмедкнига, 1999. 231 с.